

3 Heggen in Nederland

Als achtergrondinformatie voor begeleiders van heggenprojecten vertellen we hieronder iets over de geschiedenis en de huidige situatie van heggen in Nederland. Verder wordt ingegaan op ecologische aspecten en het regionale karakter van heggen. Tot slot enkele tips voor aanleg en beheer.

Geschiedenis

De allereerste landbouwers in Nederland maakten van dood hout gevlochten scheidingen. Later werden deze door scheidingen van levende planten verdrongen. De landelijke heg is dan ook oud. Julius Caesar vertelt in zijn verslag over de Gallische oorlog uitvoerig over gelegde heggen in zuid Nederland. In de Middeleeuwen waren heggen ook populair maar een sterke uitbreiding van het aantal heggen vond in de 18e en 19e eeuw plaats. In deze periode komt er een eind aan het gemeenschappelijk grondbezit en gaat iedereen zijn nieuwe percelen afbakenen. De heg is eeuwenlang belangrijk geweest als scheiding van percelen en veekering. Maar de heg had nog andere voordelen. Hij is de vindplaats van veel geneeskrachtige kruiden (bijvoorbeeld alruinwortel en Robertskruid), hij was een bron van voedsel (bijvoorbeeld hazelnoten, sleedoornpruimen, wild) en van brand- en constructiehout. Veel heggen in Nederland zijn verloren gegaan door de introductie van prikkeldraad (eind 19e eeuw), de schaalvergroting in de landbouw en de ruilverkavelingen. Precieze cijfers over het verlies aan heggen zijn moeilijk te geven omdat heggen, houtwallen en andere houtige opstanden in de statistieken vaak samengevoegd zijn. Een ruwe schatting gebaseerd op een vergelijking van topografische kaarten van ca. 1900 en 1978 toont aan dat ruim 70% van de heggen in deze periode in Nederland verdwenen is. Veel heggen zijn geroid maar mogelijk nog meer zijn er verdwenen door gebrek aan onderhoud.

Huidige situatie

Sinds de jaren zeventig is er toenemende maatschappelijke belangstelling voor de waarden van natuur en landschap. Behoud en herstel van kleine landschapselementen, waaronder heggen krijgen aandacht. Groepen vrijwilligers plegen onderhoud, natuur- en landschapsorganisaties tonen belangstelling, en er zijn onderzoeksprogramma's gestart. De overheid besteedt in haar beleid veel aandacht aan behoud en herstel van gevarieerd landschap, met heggen. Op steeds meer plaatsen zet de lokale bevolking zich in, en vaak doen scholen of jeugdgroepen er aan mee.

Streekgebonden kenmerken

Landelijke heggen komen niet overal in Nederland voor. Ze zijn vooral te vinden in de uiterwaarden van de grote rivieren, de heuvelgebieden, de zandgronden en de zeekelegebieden. In waterrijke gebieden zijn sloten de ideale perceelscheiding en veekering.

Regionaal verschilt vooral het aandeel van de verschillende soorten struiken, bomen en klimplanten in heggen. Vooral minder voorkomende soorten komen we soms in de ene streek wel en de andere niet tegen. De belangrijkste reden voor verschillen in samenstelling zijn de uiteenlopende groeiomstandigheden en het beheer van de heggen.

De meest voorkomende struiken zijn de meidoorn en sleedoorn. Struiken die door hun doorns en groeiwijze de basis van een veekerende heg vormen. Vlier en hondsroos zijn ook veel voorkomende soorten. Regelmatig komen we struiken als wegedoorn, gelderse roos, rode kornoelje en kardinaalsmuts in heggen tegen. Bomen als es, eik, wilg en esdoorn, en klimplanten als braam, heggenrank, hop en kamperfoelie zijn veel voorkomend.

In Zuid-Limburg wordt in de zogenaamde tuunheggen traditioneel veel dood hout verwerkt.

Van het Maasheggengebied is bekend dat er gevlochten of gelegd (verderop wordt dit nog toegelicht) werd om heggen veekerend te houden. Waarschijnlijk gebeurde dit ook in Zeeuws Vlaanderen, langs de IJssel en in Zuid Limburg. In veel gevallen bestond het onderhoud daarnaast uit het regelmatig knippen van de heggen en het terugzetten van te hoog geworden heggen.

Aanleg en beheer van een heg

Voor de leek is het verstandig om altijd gespecialiseerde hulp in te roepen. Enkele belangrijke zaken zijn:

- **Samenstelling**

Een groot aantal soorten struiken en bomen kunnen gebruikt worden. Het is bij de keuze belangrijk rekening te houden met vooral grondsoort en waterhuishouding.

- **Toekomstige functie van de heg**

Als de heg veekerend (of menskeerder) moet worden zal minimaal de helft van de struiken door dragend moeten zijn, bij voorkeur meidoorn en sleedoorn. Let wel op verordeningen over aanplant van meidoorn in verband met de verspreiding van perenvuur.

- **Natuurwaarde**

Variatie is het sleutelwoord. Plant dus verschillende soorten struiken (ondermeer besdragende) en neem liefst enkele bomen (zogenoeten 'overstaanders') in de heg op. Denk ook aan ruimte voor een gevarieerde zoom.

- **Streekeigen soorten**

Maak gebruik van autochtoon plantmateriaal. Dit helpt inheemse plantenpopulaties die vaak sterk in aantal zijn afgenomen in stand te houden. De diversiteit van de flora is er mee gebaat en een aantal zeldzame soorten kunnen behouden blijven

- **Plantverband**

Heggen kunnen in een enkele rij of in een dubbele (driehoeksverband) geplant worden. Voor een veekerende heg is een dubbele rij met een onderlinge afstand van 30-40 cm binnen de rij en van 25-50 cm tussen rijen aan te bevelen. Dit vergemakkelijkt in de toekomst ook het leggen van de heg. Voor niet veekerende heggen kan met 3-4 planten per meter worden volstaan.

- **Beheer**

Gebrekkig beheer vormt de grootste bedreiging van heggen. Hiermee wordt het geleidelijke proces van achteruitgang en uiteindelijk het verdwijnen van de heg ingezet. Het idee dat niet ingrijpen tot de beste heggen leidt is niet juist. De variatie in structuur en flora neemt af. Minder dieren vinden er beschutting, en de open heg is niet langer veekerend. Beheer is dus belangrijk. Punten van aandacht zijn:

- **Snoeien**

De mate en frequentie van snoeien is sterk afhankelijk van de functie van de heg en het einddoel. Is het einddoel een hoog, breed struweel dan is weinig snoei geboden. Een veekerende heg vereist een dicht netwerk van takken. Vormsnoei is eens in de 1 á 2 jaar nodig om de heg op de gewenste hoogte te houden en een dichte vertakking te stimuleren. Voor een geschoren haag moet de heg iets vaker gesnoeid worden. Grote landelijke heggen kunnen machinaal gesnoeid worden. Probleem daarbij is wel dat er geen of weinig rekening wordt gehouden met jonge bomen die tot overstaanders zouden kunnen uitgroeien. Veel heggen in Nederland worden eens in de 6 jaar op 1-1.5 meter hoogte afgezet. Een goedkope maar naar ons idee geen goede manier, omdat zich hierdoor in de loop der jaren een topzware struik (knotstruik) met weinig onder-begroeiing ontwikkelt.

- **Leggen**

Leggen is een snoeitechniek die eens in de 10-20 jaar nodig is om een heg gesloten te houden en natuurlijke verjonging te stimuleren. Een gelegde heg kan daarna meer (geschoren heg) of minder intensief gesnoeid worden. Fasering in snoeien en leggen is belangrijk om zoveel mogelijk variatie te behouden.

- **Begrazing**

Een goed ontwikkelde heg houdt vee tegen en behoeft dus geen bescherming. Begrazing door paarden evenals hoge veedruk zijn wel schadelijk. Er ontstaat dan een typische vraatlijn, struiken sterven af, en de heg wordt open. Een raster op minimaal 1 meter van de gewenste breedte van de heg (1.5-2 m. bij paarden) biedt uitkomst. Voor het handhaven van een kruidenzoom is het nodig een strook van 3-5 meter af te zetten.

- Zoombeheer

Voorkom dat de heg en de kruidenzoom meedelen in de bemesting en chemische bestrijdingsmiddelen die op aangrenzende akkers en weiden wordt toegepast. Verschralen van de zomen door afvoeren van maaisel is het beste.

Meer informatie : **www.heggen.nu**
 www.heggen.nl

Bron van een groot deel van bovenstaande informatie is de website www.heggen.nu (van heggenspecialist Lex Roeleveld).